

## SOSYAL SINIF KRİTERLERİ ÜZERİNE ELEŞTİRMELİ BİR DENEME

Yazan

**MUZAFFER SENCER**

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Kürsüsünde hazırlanan ve aşağıda adları belirtilen raportörlerin olumlu raporlarından sonra 20 Şubat 1967 tarihinde yapılan sözlü sınavda yine aşağıda üyelerinin adları belirtilen jüri önünde savunulan doktora tezinin I. Bölümü ve Özetidir.

**Raportörler :**

**Prof. Nurettin Şazi KÖSEMİHAL**  
**Prof. Cahit TANYOL**

**Sınav Jürisi :**

**Prof. Nurettin Şazi KÖSEMİHAL**  
**Prof. Cahit TANYOL**  
**Prof. Macit GÖKBERK**

### Ö N S Ö Z

Bu inceleme, çağımız sosyal bilimler literatüründe geniş bir yer tutan sosyal sınıf kavramının anlamca çözümlenmesi ve sosyal sınıfları belirlemek üzere sunulan ölçütlerin geçerlik ve yeterlik yönünden temellendirilmesini amaç edinmiştir. Gerek ideolojik bazı sistemlere temel alınması, gerekse günlük dilde sık sık kullanılması "sosyal sınıf" teriminin, ilk plânda ayıklanması gereken bir inanç yükü ve belirsizlik niteliği taşımasına yol açmıştır.

Bu bakımdan, bir yandan sorunun dolaylı veya dolaysız bir şekilde ele alındığı geniş bir literatürün taranması, bir yandan da kazandığı bilim dışı özelliğin giderilmesi, incelenmenin karşılaştığı en büyük güçlük olmuştur. Bu güçlüklerden ilki, aynı çerçeve içinde toplanabilecek olan görüşlerin kümelenmesi ve her kümenin en belirgin temsilcisinin ayrıntılardan sakınılarak gözden geçirilmesiyle giderilmiştir. Diğer güçlükten se, çeşitli ölçüt örneklerini tanıtmaya girişmeden önce, sınıf terimini tanımlamada dayanan "rol", "konum", "statü", "katman" ve "katmanlaş-

ma” gibi ön terimlerin anlamlarının açık seçik belirlenmesi ve çift anlamlılığa yer vermeyecek bir şekilde çözümlenmelerin yapılmasıyla kaçınılmıştır.

Ayrıca incelemeyi dolaylı olarak ilgilendiren “kast” olgusuna, yine “sınıf” teriminin anlamını kesinlikle ortaya çıkarabilmek ve örnekleri görülen sınıf-kast karışıklığından sakınmak üzere kısaca yer verilmiştir.

İncelemenin başlığında da dile getirilen eleştirmeci tutum, her ölçütün sonuna eklenen **yeterlik analizinden** başka, son bölümün girişinde yer alan genel eleştirmeye gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Öte yandan, bu eleştirmeci tutumun zorunlu bir sonucu olarak incelemenin son amacının da, yeterlik ve geçerlik derecesi yüksek bir sosyal sınıf ölçütü olacağını temellendirmek olduğu söylenebilir.

## SOSYAL SINIF KAVRAMI

Özellikle Avrupa'da Endüstri Devrimi'nden sonra sosyoloji literatüründe geniş bir yer tutmaya başlayan "sosyal sınıf" kavramı zamanla, kazandığı aktüel öneme paralel olarak sosyal bilim uğraşlarının ağırlık merkezi haline gelmiştir.

Bununla birlikte, sınıf terimi, gerek çağdaş politik ve sosyal sistemlerde gerekse günlük dilde sık sık kullanıldığı halde açık seçik olmaktan uzak bir terimdir.

Son yüzyılların sosyal dengesizlik ve sarsıntı dönemlerinde ortaya çıkan ideolojilerin temel dayanağı olan sınıf kavramı, bir yandan yığın eylemini körükleme aracı olarak kullanıldığı için bir değer yükü kazanmış ve bilimsel niteliğini yitireceği bir bağlama (context) sokularak sosyolojik anlamından uzaklaştırılmıştır.

Öte yandan günlük konuşmalarda da sınıf teriminin çok değişik alanlarda, farklı kuşatımlarla kullanılması, anlamının belirsizleşmesine yol açmıştır. Örneğin günlük dilde bekârların, roman okuyucularının, tiyatro-severlerin vb. bir sınıf meydana getirdiklerinden söz edilir. Bu, üyeleri arasında ikinci dereceden bir ilişki bulunan gruplara da sınıf teriminin uygulanabildiğini gösterir. Oysa burada, karşımızda sosyolojik anlamda bir grup bile yoktur<sup>1</sup>.

Ayrıca, sanatçılar, doktorlar, mühendisler gibi ayrı ayrı meslek gruplarından da bir sınıf olarak söz edilir. Yine, bir bireyler gurubunun belli ortak özelliklerinin bulunduğunu bildirmek üzere bir çok bağlamda sınıf teriminin kullanıldığı görülmüştür.

Bu durum, sınıf teriminin, kullanım yaygınlığına paralel olarak bilimsel kesinlik ve açıklıktan uzak bir terim karakteri taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu yüzden toplumlardaki sınıf yapısını belirlemek üzere sunu-

1) R. M. Maciver - C. H. Page : Society, s. 348.

lan ölçütlere geçmeden önce, sınıf teriminin anlamını çözümlmek ve bu kavramın tanımlanmasında dayanılacak terimleri açıkça temellendirmek zorunluluğu vardır.

Sınıf teriminin açıklanmasında sistematik bakımdan ilk olarak ele alınması gereken kavramlar, sosyal rol ve konum kavramlarıdır.

#### Sosyal Rol ve Konum (Position) :

Cins, meslek vb. bakımından ayrı cinsten olan iki veya ikiden çok birey ve grup, aralarında ilişki kurduklarında, yerine getirilmesi gereken farklı fonksiyonlarla karşılışırlar. Bu fonksiyonlar, belli bir sosyal yapıda belli bir sosyal konumda bulunan bir kimse için bir kültür tarafından belirlendiklerinde "sosyal rol" adını alırlar<sup>2</sup>.

Bir grup üyesi olmak, öteki üyelerin beklediği biçimde davranmak anlamına gelir. Bir sosyal rol, sosyal düzende belli bir konumun eşlik ettiği beklenen bir davranış örneğidir.<sup>3</sup> Veya toplumda özel bir konuma eşlik eden beklenen bir davranış örneğine rol adı verilir<sup>4</sup>.

Sosyal hayatın, farklı üyeler tarafından birbirine uygun olarak oynanacak bir roller kümesinden meydana gelmesi, bir tiyatro oyununa benzetilebilir. Tiyatroda oynandığında bir oyun, her bireye yüklenen rollerden meydana gelir. Oyunun başarısı, değişik aktörlerin rollerini kandırıcı biçimde oynama derecelerine bağlıdır. Günlük hayatta rollerin seçilmesi ve oynanması bir tiyatro oyununa oranla daha az belirli olmakla birlikte, yine de bir grubun, beklenen davranışları tanımladığı söylenebilir.<sup>5</sup>

Bir sosyal örgüt, genellikle yapılması gereken işler farklı üyelere yüklendiğinde daha iyi işler. İş bölümü çoğunluk, herkesi istediğini yapmakta serbest bırakmak veya bütün sorumlulukları tek kişiye yüklemek ya da herkese aynı işleri yaptırmaktan daha elverişlidir. Bir kimse bir rol sahibi olduğunda, grupca, o kimsenin görevini yerine getirmesi beklenir.<sup>6</sup>

Kısaca özetlemek gerekirse, "sosyal rol" ün, işbölümü gereği bir grup tarafından beklenen bireysel davranış örneği olduğu söylenebilir.

Rol terimi, çift anlamlı olarak kullanılan bir terimdir. Her birey, katıldığı davranış örneklerinden doğan bir seri role sahiptir.<sup>7</sup> Burada kul-

2) W. F. Ogburn - M. F. Nimkoff : A Handbook of Sociology, s. 113.

3) G. A. Lundberg - C. C. Schrag - O. N. Larsen : Sociology : s. 242.

4) F. E. Merril - H. W. Eldredge : Culture and Society, s. 151.

5) Lundberg - Schrag - Larsen : A.g.y. s. 242.

6) Ogburn - Nimkoff : A.g.y. s. 113.

7) R. Linton : The Study of Man, Coser - Rosenberg : Sociological Theory, s. 342.

lanıldığı anlamda sosyal rol, bir bireye üyesi olduğu toplumun fonksiyonel bütünlük (integration) amacıyla yüklediği veya bir toplumun bireylerden fonksiyonel işbölümü yönünden beklediği davranış örneğidir.

Her rolün özel bir konumu vardır veya her rol özel bir konumla birlikte bulunur. Rolle konum, pratikte değil, ancak sistematik açıklama yönünden birbirinden ayrılabilir. Gerçekten her rol örtük olarak bir konumu içerir. İşbölümü, toplumda yerine getirilecek rollerin özel bir konum taşımaya yol açmıştır.

Gerçekte her konum, bağlı olduğu rollere uygun bir görevler ve yetkiler toplamıdır. Bu görev ve yetkilerin toplum açısından fonksiyonel önemi bir rolün konumuna sosyal hiyerarşide bir yer kazandırır. Örneğin ilerlemiş toplumlarda, işbölümü yönünden görev ve yetkileriyle kesinlikle tanımlanmış iki ayrı konumu olan "din adamlığı" ve "doktorluk" rollerinin, fonksiyonel önem açısından sosyal değerler ıskalasında birer yerleri vardır. Bu iki rol, görev ve yetkileri, yani konumları bakımından aynı kalmakla birlikte, çeşitli toplumlarda ve aynı toplumun çeşitli aşamalarında fonksiyonel önem derecelerine göre sosyal değerler ıskalasında üstün veya aşağı bir yer tutabilir. Aşağıda görüleceği gibi, bir rolün konumunun hiyerarşik bakımdan değerlendirilmesi, "sosyal statü"yü meydana getirir.

#### Sosyal Statü :

Bir toplumun, fonksiyonel bütünlüğü için üyelerinden belli davranışları beklemesi yetmez, K. Davis'e göre, bireylerini sosyal yapısının konumlarına dağıtması ve bu konumların görevlerini yürütmeye itelemesi gerekir. Bu yüzden toplum bu itki sorununu iki aşamada çözümlenmek zorundadır:

- a) Elverişli bireylere belli konumlara yerleşme isteğini aşmak,
- b) Ardından, bu konumlara bağlı görevleri yürütme isteğini kazandırmak.

Çeşitli konumlara bağlı görevlerin tümü, her insan organizmasına uygun, sosyal kalım için aynı ölçüde önemli olsaydı, aynı yetenek ve kapasiteye aynı ölçüde dayansaydı şunun veya bunun şu veya bu konumu elde etmesinin hiç bir farkı olmayacak ve bireylerin konumlara yerleşmesi sorunu geniş çapta önemini yitirecekti. Ama gerçekte yalnız bazı konum-

ların ötekilerden yapıları gereği daha çok istenmelerinden ötürü değil, aynı zamanda bazı konumların özel bir yetenek ve yetiştirme gerektirmesinden ve bazılarının ötekilerden daha önemli olmasından ötürü konumların elde edilmeleri arasında büyük farklar vardır.

O halde bir toplumun kaçınılmaz bir şekilde, itki olarak kullandığı bir takım armağanları ve konumlara göre bu armağanları dağıtma sisteminin bulunması gerekir. Böylelikle, sosyal konumlara bağlı olarak, bu armağanlar ve dağılımları sosyal düzenin bir parçası haline gelir.

Toplumun kullandığı armağan türlerine gelince bunlar önce geçim ve konfora yardımcı olan şeyler, yani ekonomik itkiler, ikinci olarak eğlenmeye katkıda bulunan şeyler, estetik itkiler, son olarak kendine saygı ve ego gelişimine yarayan şeyler, sembolik itkilerdir.

Bir anlamda armağanlar konumun yapısından ileri gelir. Bu armağanlar, konuma eşlik eden şeylere veya yetkilere ek olarak, o konuma bağlı olan haklarda ortaya çıkar. Bir toplumda, farklı konumların hak ve yetkilerinin eşit olmaması gerekiyorsa, ileride gösterileceği gibi, toplumun katmanlaşması zorunludur. Bu durumda sosyal eşitsizlik toplumların en önemli konumların en kalifiye kişiler tarafından doldurulmasını garantiye alması için bilinçsiz olarak geliştirilmiş bir araçtır.

Bu yüzden her toplumun, ister basit ister karmaşık olsun, bireylerini prestij ve itibara göre farklılaştırması ve böylelikle her toplumda belli bir ölçüde kurumlaşmış bir eşitsizliğin bulunması gerekir. Eşitsizliğin yardımcı olduğu genel fonksiyon kabul edildikten sonra, farklı konumların gerekli "mertebe" sini belirleyen iki etmen ortaya konulabilir: Genel olarak, a) toplum için en büyük önemi olan, b) en çok yetiştirme ve yetenek gerektiren konumlar en iyi armağanları taşır ve bu yüzden en yüksek "mertebe" ye sahiptir. İlk etmen, başka konumlara oranla, bir konumun fonksiyonel bakımdan topluma olan katkısı, ikincisiyse konumu dolduracak elemanların azlığıdır.

#### Fonksiyonel Önem :

Gerçekte, bir toplumun, konumları fonksiyonel önemlerine oranla armağanlandırması gerekmez. Toplum sadece bu konumların uzmanca doldurulmasını sağlamak üzere uygun armağanlar dağıtmak ister. Başka türlü dendiğinde, toplum önemsiz konumların daha temel konumlarla çekişmesini engellemek zorundadır. Bir konum kolaylıkla dolduruluyorsa, önemli de olsa, geniş ölçüde armağanlandırılması gerekmez. Öte yandan bu

konum, doldurulması önemli ve güç bir konumsa, doldurulması için armağanın yeter derecede yüksek olması gerekir. Bir konum, doldurulması önemsiz ve zor bir konumsa, belki de büsbütün bırakılacaktır. Bu yüzden fonksiyonel önem bir konuma verilen yüksek "mertebe"nin gerekli bir nedenidir ama yeterli bir nedeni değildir.

#### Eleman Azlığı :

Nasıl elde edilirse edilsin, pratikte bütün konumlar yürütümleri için belli bir yetenek ve kapasite gerektirir. Bu, bir görev sahibinin, görevi yüzünden belli işleri yerine getirmesi gerektiğini içeren gerçek konum anlayışında örtük olarak yer alır.

Bir kimsenin yetenekleri iki şekilde ortaya çıkar: a) kapasite, b) yetiştirme.. Somut eylemlerde her ikisinin de gerekli olduğu apaçıktır; yetiştirme yararlı olacaksa, belli bir kapasiteye ihtiyaç vardır. kapasite kendisini ortaya koyacaksa, bir yetiştirme gereklidir. Pratik açıdan eleman azlığı, hem kapasite hem de yetiştirme bakımından olduğu kadar sadece kapasite veya yetiştirme bakımından da söz konusu olabilir. Bazı konumlar öylesine bir doğuştan yetenek gerektirir ki bu konumları dolduran kimselerin sayıca az olması bir zorunluluktur. Bununla birlikte bir çok durumlarda, yeteneklere bolca rastlandığı halde yetiştirme süresi o kadar uzun ve masraflıdır ki çok az kimse kalifiye olabilir.

Örneğin bir çok kimsenin zihinsel kapasitesi çağdaş tıp öğrenimi görmeğe elverişlidir ama bu öğrenim o kadar yüklü ve masraflıdır ki doktorluk konumu fedakârlığa değecek bir armağan taşımadıkça hiç kimsenin bu işi üzerine alacağı düşünülemez.

Bir konumun gerektirdiği maharetler, yeteneğin seyrekliği ve yetiştirmenin masraflılığı yüzünden çok az kimsede bulunuyorsa, söz konusu konumun, fonksiyonel bakımdan önemli olduğunda, bir çekim gücüne sahip olması gerekir. Eu, gerçekte o konumun sosyal ıslakada yüksek bir yer tutması gerektiği, yani büyük prestij, yüksek ücret v.b. ye sahip olması gerektiği anlamına gelir.<sup>8</sup>

Gerçekten görüldüğü gibi, bütün toplumlar üyelerini rollerine göre farklılaştırır ve yine bütün toplumlar bu rolleri farklı olarak değerlendirir. Bazı roller diğerlerinden daha önemli veya sosyal bakımdan daha değerli sayılırlar.<sup>9</sup> Bunların özel bir yetiştirme ve kapasite gerektirmesi, sosyal ba-

8) K. Davis : Human Society, s : 366-369.

9) Ogburn - Nimkoff : A.g.y. s: 117.

kımdan armağanlandırılmalarına yol açar. İşte, bir rolün konumunun hem fonksiyonel bakımdan daha önemli olması, hem de doldurulması için özel bir kapasite ve yetişmeye ihtiyaç göstermesi o konumun sosyal hiyerarşide üstün bir yer tutmasının gerekli ve yeterli koşuludur. Ve daha üstün mertebeli rolleri yerine getiren kimseler daha çok armağanlandırılır.<sup>10</sup> Toplumun armağanlandırma sistemi, bir statü sistemi olarak adlandırılabilir. Bir kimsenin statüsü, oynadığı rol grupça önemli sayıldığı<sup>11</sup> ve bu rolün konumu özel bir kapasite ve yetişme gerektirdiği zaman genel olarak yüksek bir statüdür.

Daha kısa dendikte, yüksek statü; doldurulması özel bir kapasite ve yetişme gerektiren önemli konulara toplum tarafından yüklenen değerdir. Bir toplum, önemli de olsa herkes tarafından doldurulabilecek bir konumu armağanlandırmaya ihtiyaç göstermeyeceğinden, yüksek statüsü olan bir konumun önemli olması yanında, zorunlu olarak özel bir kapasite ve yetişme gerektiren bir konum olması gereklidir. Bu duruma göre statü, sosyal bir değerlendirme ürünüdür.

Gerçekten, başta da belirtildiği gibi, sosyal konum, iş bölümüne bağlı görev ve yetkilerin hiyerarşik bir değerlendirme yapılmadan birbirinden ayrılmasından doğmuştur. Statüyü ise bir grup tarafından bir role bağlanan üstünlük ve aşağılık konumu olarak adlandırmak olanaklıdır.<sup>12</sup> Bu durum, statünün bir hiyerarşi düzeni içinde üstün ve aşağı olarak değerlendirilen sosyal konum olarak tanımlanabileceğini göstermektedir.

Her rolün konumuna, toplumun değerler iskalasına göre bir statü eşlik eder. Bir rolün konumu, hiyerarşik ve öznel bir karakter taşımadığı halde statü, öznel ve toplumun çeşitli konumlara verdiği değerlere göre hiyerarşik bir karakter taşır.

Örneğin, hiç olmazsa işbölümünün geliştiği toplumlarda, din adamlığı ve doktorluk konumunun nesnel bir tanımı, gerektirdiği ortak bir görev ve yetkiler kümesi vardır ve bu genel bir nitelik taşır. Gerçekten, işbölümü gereği, doktorluk ve din adamlığı konumunun tanımı ve bu konumu meydana getiren görev ve yetkilerin tümü, özce, çeşitli kültürlerle göre değişmez. Oysa statü, bu konumlardan, toplumun fonksiyonel önem iskalasına göre, kiminin üstün kiminin aşağı sayılması olduğundan, içinde bulunduğu kültürün değerler iskalasına göre değişir. Örneğin günümüz

10) Ogburn - Nimkoff : A.g.y., s: 117.

11) Lundbreg - Schrag - Larsen: A.g.y. s: 243.

12) Lundberg - Schrag - Larsen: A.g.y. s: 264.

Amerikasında doktorluk yüksek statülü bir konum sayılırken, Orta Çağ Avrupasında din adamlığı sosyal ıskalanın üstünde yer almaktadır. Kısaca statüyü topluluk üyelerinin hiyerarşik bir düzende değerlendirdiği konumlar olarak tanımlamak olanaklıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi, her konuma bir statü eşlik etmekle birlikte konumla statü arasında, rolle konum arasındaki birlikte oluşum, bir ayrılmazlık yoktur. Statü konuma zorunlu olarak bağlı değildir, konumdan ayrılabilir veya ona sonradan yüklenebilir.

Rol terimi gibi statü terimi de çift anlamlı olarak kullanılır. Her birey çok sayıda davranış örneklerine katıldığından, her bireyin bir çok statüsünün bulunduğunu söylemek olanaklıdır. Linton'a göre bir bireyin statüsü o bireyin içinde yer aldığı bütün statülerin toplamı anlamına gelir. Örneğin, çağdaş anlamda, topluluğunun bir üyesi olarak Bay X'in statüsü bir yurttaş, bir avukat, bir mason, bir Metodist ve Bayan X'in kocası olarak sahip olduğu statülerin bileşiminden çıkar.<sup>13</sup> Ama, bir bireyin katılacağı davranış örnekleri ve bunun sonucu olarak taşıyacağı statülerin bunca çeşitliliğinin çağımıza özgü oluşu bir yana, ayrı cinsten olan çeşitli statülerin birbiri ile toplanabileceğini ileri sürmek çok güçtür. Genel olarak bir insanın sosyal statüsünden söz edildikde, yapılan bir genelleştirme değil bir seçimdir. Akla gelen, özellikle tek bir statüdür<sup>14</sup>: Bireylerin toplumun fonksiyonel bütünlüğü yönünden oynadığı rolün veya üyesi olduğu toplumun fonksiyonel işbölümü yönünden kendisinden beklediği rolün taşıdığı statüdür. Bu bakımdan, genellikle bir statünün, toplumun işbölümü gereği kendisine yüklediği rolün konumunun taşıdığı hiyerarşik bir merteye olduğu ileri sürülebilir.

Davis, statü tanımında yararlandığımız, özel bir kapasite ve yetiştirme gerektiren önemli konumların sosyal bakımdan geniş ölçüde armağanlandırılan konumlar olduğu görüşüne karşı çıkılabileceği kanısındadır. Gerçekten onca, bu temellendirmenin çekişmeli bir düzene uygun olduğu, çekişmesiz bir sosyal düzenle geçerli olmadığı yolunda bir itirazın yapılması olanaklıdır. Örneğin bir kast sisteminde halkın konumunu yetenek veya yetişmesiyle değil, doğuştan elde ettiği görülmektedir. Davis, görüşünü yıkacak nitelikte olmayan bu eleştiriye karşı, bir kere, kendi çözümlemesinin konumlarda yer alan bireylerle değil, konumlar sistemiyle ilgili olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre bireylerin niçin farklı prestij dereceleri taşıdığını sormak başkadır, belli bireylerin bu konum-

13) R. Linton, A.g.y. s: 342.

14) Ogburn - Nimkoff: A.g.y. s: 122.

lara nasıl girdiklerini sormak tümüyle başkadır. İlk sorunun, mantıksal bakımdan, herhangi bir özel birey veya grup söz konusu olduğunda da olugusal açıdan önceliği vardır.

İkinci olarak, katmanlaşmaya yol açan fonksiyonel zorunluluklar diğer bütün fonksiyonları ortadan kaldırmaz. Katmanlaşmayı sınırlandırma ve yöneltme gücüne sahip, eşit derecede zorunlu başka fonksiyonlar da vardır. Örneğin çocukların sosyalleştirilmesi ve çoğalma için bir sosyal örgütün, ailenin zorunluluğu, katmanlaşmanın belli bir ölçüde bu örgüte uydurulmasını gerektirir. Böyle bir uzlaştırma, statü edinme biçimini alır. Çocuk başlangıçta ana ve babasının sınıf statüsünü kazanır. Rollerin kişisel çaba ile kazanıldığı bir sistemde bile, bu, çocuğa bütün geri kalan hayatı boyunca yetişkin statüleri edinmede yardımcı veya köstekleyici olur. Statülerin edinilmesinde çekişmeye yer vermeyen bir sistemde, ana babanın konumunun etkisi hayat boyunca süreğelir. Bunun, fonksiyonel önemi, kapasite ve yetiştirme koşulunu ortadan kaldırdığı görülürse de, her zaman gerekli bir çekişmenin, bir çok konumları elde etmek için bir kapasite ve yetiştirme söz konusu olduğu yine de doğrudur. Bunun sonucu olarak, fonksiyonel önem ve eleman azlığı temeli üzerinde genel konumlar hiyerarşisini açıklamak olanaklıdır.

Yüksek kasttan bir kimse, yüksek mertebesini ana babasının mertebesine borçlu olsa bile, kastının toplulukta yerine getirdiği fonksiyonların yüksek değerlendirilmesinin nedeni bu olayla ilgili değildir. Hindistan'da rahipler kasta oranla çöpçüler kastının aşağı mertebesi, çöpçü oğullarının çöpçü, Brahman oğullarının Brahman olduğunu söylemekle açıklanamaz<sup>15</sup>.

Bireylerin rol ve statülerini nasıl elde ettikleri sorunu ele alındığında, bireylere dağılım biçimi bakımından rol ve statülerin gruplara ayrıldığı görülür. Bazı durumlarda rol ve statüler doğuştan edinilen fiziksel ve sosyal özellikler temeli üzerinde yüklenilir, bazı durumlarda da bireysel yeteneklere göre dağıtılır. Öyleyse, "edinme" yönünden sosyal rol ve statüleri başlıca iki grupta toplamak olanaklıdır: a) verilen örneklerin ilkinde olduğu gibi, bireylere belli fiziksel ve genetik karakteristiklere sahip oluşları bakımından dağıtılan rol ve statülere "verilen rol ve statüler", b) şu veya bu fonksiyonun yerine getirilmesinde, yetenek ve maharetleri temeli üzerinde bireylere dağıtılan rol ve statülere "kazanan rol ve statüler adı verilebilir<sup>16</sup>.

15) K. Davis: A.g.y. s: 369-370.

16) Freedman - Hawley - Landecker - Lenski - Miner: Principles of Sociology, s: 207.

Gerçekten, tanımlama ve çözümlenme amacıyla, R. Linton, statüleri, bireyin kontrolü dışındaki koşullara dayanan "verilen statü" ler ve bireyin çaba ve seçimine dayanan "kazanılan statüler" olarak iki tipte toplamıştır<sup>17</sup>. Tanımladığımız gibi, her rol ve konuma bir statü eşlik ettiğine göre bu ayırım rollere de uygulanabilir.

#### Verilen Rol ve Statüler :

Linton'un, statü ayrımlarını belirlerken dile getirdiği terimleri kullanacak olursak, verilen rol ve statüler "bireylere doğuştan fark ve yeteneklerine başvurmaksızın yüklenen" rol ve statülerdir<sup>18</sup>. Örneğin bir çocuk bir aile statüsü, ana babanın sosyal sınıf statüsünü edinir. Bir çocuk bazı toplumlarda bir irksal statüye sahiptir. Yine bir çocuğun cins yönünden bir statüsü, bir yaş statüsü vardır<sup>19</sup>.

Linton'a göre, bütün toplumlarda belli ölçütler rol ve statü yüklemeye başvurma çerçevesi olarak kullanılır. Bu amaçla seçilen ölçütler, bireyin, potansiel rol ve statüleri elde etmek için yetişmesine hemen başlamasını sağlayacak bir yapıdadır. Bu başvurma çerçevelerinin en basit ve en evrensel olanı "cins" tir. "Yaş" da aşağı yukarı aynı derecede sık kullanılan bir başvurma çerçevesidir. Aile ilişkileri de bütün toplumlarda, bir statü ve roller serisinin kurulmasında, başvurma çerçevesi olarak kullanılır. Son olarak, sınıf ve kast gibi sosyal gruplar temeli üzerinde statülerin doğuştan edinilmesi söz konusudur. Bütün toplumlarda, bireylere rol ve statülerin yüklenmesi, gelecekte grup hayatına katılma alanını sınırlandıran başvurma çerçeveleriyle denetlenir<sup>20</sup>.

Yüklenen rol ve statülerin en iyi örneği, fonksiyonların cins yönünden farklılaşmasıdır. Erkekler eril bir davranış sayılan fonksiyon ve sorumlulukları üzerine alır, kadınlara dişil davranışları meydana getiren farklı eylemler kümesi yüklenir. Rollerin ve statülerin yüklenmesi "yaş" kategorileri için de geçerlidir.

Gerçekten bütün toplumlarda rol ve statüler yaş ve cins temeli üzerinde yüklenir. Ve bu sınıflama, toplumdaki bütün öteki konumların bir öngerekimi olarak kullanılır. Cins ve yaş gruplarının sayısı, kültürden kültüre değişmekle birlikte, yedi kategorilik bir gruplamamın bütün yaş-

17) R. Linton, A.g.y. s: 344.

18) R. Linton: A.g.y. s: 344.

19) A. W. Green: Sociology, s: 43.

20) R. Linton: A.g.y., s: 344.

cins sınıflama sistemlerine temel olduğu görülmektedir: çocuk, oğlan, kız, yetişkin erkek, yetişkin kadın, yaşlı erkek, yaşlı kadın<sup>21</sup>.

Genel olarak dendiğinde, özellikle ilkel toplumlarda cins ve yaş temeline dayanan bir işbölümü vardır. Bu bakımdan, genellikle sosyal rol ve statüler cins ve yaşlara göre bireylere yüklenir. Örneğin, uğraşların yüklenmesinde çeşitli toplumlarda cins ayrımları açıkça belirlenmiştir: Arapesh kadınları, “başları daha sert ve güçlü olduğundan” erkeklerden daha ağır yükler taşırlar. Bazı toplumlarda kol işlerinden çoğunu kadınlar yapar. Bazan, yemek pişirme, ev bakımı ve çocuk yetiştirme bile erkek uğraşısıdır. Gebelik ve çocuk emzirme, aktif uğraşların her zaman erkeklere özgü olmasına yol açmaz. Tasmanyahılar arasında ayı balığı avcılığı kadınların işidir. Tasmanyalı kadınlar, büyük ağaçlara tırmanmayı gerektiren “opossum” avcılığı da yaparlar.

Her önemli eylemin kesinlikle erkeklere veya kadınlara yüklenmemiş olduğu çok az ilkel toplum vardır. Her iki cins, özel bir uğraşıda, birlikte çalıştığı zaman bile, genellikle herbirinin eylemi açıkça sınırlandırılmıştır. Örneğin Madagaskar’da, pirinç tarımında erkekler tohum tarhları ve terasları yapar, dikim için tarlayı hazırlarlar. Öte yandan kadınlar, zorlu bir uğraşı olan ekim işini yaparlar. Kadınlar ekini toplar, erkekler dövşirir. Kadınlar ekini harman yerine taşır, erkekler harman eder, öte yandan kadınlar ekini savurarak tanelerini ayırır. Son olarak tahılı havanda döğerek pişirmek yine kadınların işidir.

Yaşın rol ve statüleri belirlemede başvurma çerçevesi olarak kullanılması, cins’in kullanılması kadar evrenseldir. Her toplum en azından üç yaş grubu tanır: Çocuk, yetişkin, yaşlı. Çocukluktan olgunluğa geçiş fizyolojik olaylarla belirlenmiştir. Bununla birlikte, bireyin bedensel bakımdan olgunlaşması, sosyal bakımdan bir kategoriden ötekine geçmesini gerektirmez. Çocuk fizyolojik bakımdan olgunlaştığı zaman değil, toplumca resmen tanındığı zaman bir yetişkin haline gelir. Bu tanıma, çoğunluk, fizyolojik olgunluğun değil, sosyal olgunluğun belirlendiği “ergenlik” törenlerinde ifadesini bulur. Gerçekte, “ergenlik” törenlerinin çoğu, oğlanların bilgi ve dayanıklılığını sınamadan geçirmek anlamı taşır. Yetişkinliğe yükselmek isteyen kişi, bu sınavları verecek nitelikte değilse, “çocuk rolüne” devam eder.

Bireylerin yetişkinlikten yaşlılığa geçişi, belirlenmesi daha zor bir olaydır. Erkekler için, bu geçişi niteleyen açık bir fizyolojik belirti yok-

21) Ogburn - Nimkoff: A.g.y., s: 115.

tur. Kadınlar bile, menopoz döneminden sonra, yetişkin eylemlerine devam edebilirler. Bir kaç toplulukta, erkeklerin yetişkinlikten yaşlılığa geçişi, bir babanın resmi konumunu ve ünlerini oğluna bırakması türünden bir törenle belirlenir. Kadınlara gelince, örneğin Comanche kadınlarının, menopozdan sonra doğaüstü nesnelere ilgili yetersizliklerinden sıyrılmaları gibi, menopozun, bireyin rol ve statüsünü değiştirdiği bir kaç topluma rastlanmakla birlikte, menopozun törensel olarak tanındığı bir toplum yoktur<sup>22</sup>.

Modern toplumlarda, cins ve yaş temeline dayanan rol ve statü ayrımları böylesine kesin çizgili olmamakla birlikte yine de geçerlidir. Bir grup, farklı cins ve yaş öbeğindeki üyelerden farklı davranış örnekleri, farklı roller bekler. Örneğin küçük kızların bebek oynayacağı ve önce evlerine ve ailelerine karşı ilgi duyacağı düşünülür. Küçük oğlan çocuklarınsa bu türlü dişil işleri küçümsemesi ve erkekçe spor ve oyunları benimsemesi beklenir. Beş yaşındaki bir çocuğun yaşlı bir erkek gibi, anne-babasının bir genç gibi davranmaması gerekir. Herkesin kendisinden beklendiği gibi davranması zorunludur, yoksa sosyal ilişkiler karmakarışık bir durum alır. İnatla erkek giysileri giyen ve erkek oyunları oynayan kızlar, büyükleri tarafından azarlanır. Kız rolü oynayan oğlanlar daha da şüpheyle karşılanır. Her zaman çocuk gibi hareket eden yetişkinler, genellikle gerizekahlılar - evine kapatılır<sup>23</sup>.

Her toplumda bireylerden, yaş temeline dayanan farklı davranış örnekleri beklenmekteyse de, bu davranış örnekleri ve bunlara bağlı statülerin geçici olduğu görülmektedir. Burada genel olarak sözü edilen rol ve statüler, normal bir gelişme süreci izleyen bir bireyin yetişkinlik döneminde edindiği rol ve statülerdir.

Öte yandan cins ve yaş ayrımları temeline dayanmayan bazı salt sosyal etmenlerin de rol ve statü yükleme temeli olarak kullanıldığı toplumlar vardır. Her toplum üyelerini bir takım grup ve kategorilere ayırır ve bunlara farklı önem dereceleri yükler. Bu ayrımlar teknik maharet ve yetenek yönünden farklılıklardan ileri geldiği kadar, fetihlerden doğan Eski Dünya aristokrasilerinde görüldüğü gibi, bir topluluğun bir başkası tarafından, tek bir fonksiyonel birim şeklinde kaynaşmalarına yol açacak şekilde bağımlı bir duruma getirilmesiyle ortaya çıkabilir. Sosyal ayrımlar yetenek farkları yönünden temellendirildiği zaman bile, bu ayrımların soyaçekimsel olması yolunda güçlü bir eğilime rastlanmaktadır.

22) R. Linton: A.g.y. s: 345-346.

23) Merrill-Eldredge: A.g.y. s; 158.

Sosyal bakımdan avantajlı olan gruplar, bu avantajlarını kendi soylarına aktarmaya çalışır ve aşağı gruplardan sızmaları engeller. Bu eğilim, çoğunluk, toplumun soyaçekimsel sınıf ve kastlar şeklinde örgütlenmesine yol açar. Bu türlü soyaçekimsel birimler, rol ve statü yüklemeye başvarma çerçevesi olarak kullanılır<sup>24</sup>.

Yukarda da belirtildiği gibi, bireylere, cins ve yaş ayrımına dayanmadan yüklenen rol ve statüler, ayrı ayrı sınıf ve kast olgularına yol açan iki ayrı oluş temeline indirgenebilir. Bunların ilki, bir etnik grubun, sosyal teknik maharet ve yetenekler yönünden farklılaşması temeli üzerinde verilen rol ve statüler, diğeryse birden fazla etnik grubun fonksiyonel bir bütün meydana getirdiği durumlarda etnik karakteristikler temeli üzerinde verilen rol ve statülerdir.

Gerçekten, yüksek statüsü olan sosyal konumları elde eden bireyler, rol ve statülerini kendi soylarına aktarma eğilimi taşırlar. Bu eğilim, bir takım rol ve statülerin soyaçekimsel bir temel üzerinde aktarılmasına ve bir sosyal birim tarafından tekelleştirilmesine yol açar. Rol ve statü tekeline sahip gruplar, aşağı gruplardan sızmaları engellemek amacıyla içevlenme kurumuna başvururlar.

Kıyası, cins ve yaş ayrımına dayanmadan verilen rol ve statülerin ilk türü, bir bireyin, üyesi olduğu toplumun yapısına göre değişik ölçülerde, ailesi veya bağlı olduğu sosyal grup konumu temeli üzerinde yüklendiği rol ve statülerdir. Genel olarak her bireyin, ailesinin veya içinde yer aldığı grubun sosyal rol ve statüsünü yüklenmek zorunda kaldığı, hiç olmazsa bu rol ve statünün yardım ve engeliyle karşı karşıya olduğu durumlar vardır. Başka türlü dendiğinde, salt "verilen rol ve statüler", çekilmeye yer vermeyen kapalı ve statik toplumlara özgüyse de, her toplumda bir bireyin içinde bulunduğu rol ve statüde ailesinin ve bağlı olduğu sosyal grubun payı olduğu ileri sürülebilir. İşte genel olarak, verilen rol ve statülerin bu türünün, sınıf olgusunun temeli olduğu görülmektedir.

Öte yandan, bireylere verilen rol ve statülerin sınırlandırılma yollarından biri de, "renk"le, etnik farklılıklarla ilgilidir<sup>25</sup>. Cins ve yaş ayrımına dayanmadan yüklenen rol ve statülerin ikinci türü olan, bireylere etnik karakteristiklere dayanarak verilen rol ve statülerin, kast olgusunun temeli olduğu ortaya çıkmaktadır.

24) Lundberg-Schrag-Larsen: A.g.y., s: 253.

25) Freedman-Hawley-Landecker-Lenski-Miner: A.g.y., s: 208.

### Kazanılan Rol ve Statüler :

Kazanılan rol ve statülerse, özel kaliteler gerektiren, bireylere doğuştan yüklenmeyen, çekişme ve bireysel çabayla doldurulmaya açık bırakılan rol ve statülerdir<sup>26</sup>.

Kazanılan statüler çekişmeye ardına kadar açıktır. Genel olarak modern toplumlarda, mesleki rollerin bu şekilde dağıtılmış olduğu<sup>27</sup> yolunda sosyologlar arasında yaygın bir kana vardır. Bu kana göre, ilkel veya feodal toplumlarda statülerin çoğu, verilen statülerdir. Oysa demokratik toplumlarda kazanılan statülere daha çok önem verilir. Ana sosyal armağanlar, başarılı olanlara sunulur<sup>28</sup>.

Özellikle ilk dönemlerinde, Eski Dünya'nın rol ve statü aktarma mekanizmasından yoksun olan Amerikan toplumunun etkisiyle geliştirilen bu görüşe göre, örneğin Birleşik Devletler'de, demokrasi, kazanılan statülerin verilen statülere karşı zaferidir. Avrupa'da Fransız Devrimi, verilen statü üzerine dayanan eski toplumu silip süpürmüş, yerine herkesin teorik bakımdan özgür ve eşit olduğu bir toplum getirmiştir. Amerikan Devrimi eski düzeni daha dayanıksız bulmuş ve verilen statüler döneminden, başarıya dayanan statüler dönemine geçiş burada daha kolay olmuştur. Öte yandan, Yeni Dünya'da, yeni bir kıta eşsiz olanaklarının değerlendirilmesini beklemektedir. Bu olanakların kullanımı, soyaçekimsel statünün etkisinden geniş ölçüde sıyrılmış bir ortamda, herkese açıktır. Bireyler, yetenek ve şanslarının elverdiği oranda sosyal ıskalada yükselme olanağına sahiptir. Bu ortam içinde, sıradan insanlar milyoner olmuş, tahta kulübeler başkanların doğum evi haline gelmiş, çiftlik elemanları endüstri kodamanlığına yükselmiştir. Böylece Amerikan toplumu, hızlı gelişmesi sırasında kişisel çabayla kazanılan sayısız statünün belirlediği bir toplum olmuştur<sup>29</sup>.

Gerçekten, önemli sosyal değişmeler, ekonomik gelişmeler, savaşlar, devrimler ve fetihler döneminde, toplumların sosyal hiyerarşisinin altüst olduğu ve bireysel yeteneklere dayanan statülerin, verilen statülerin yerine geçtiği görülmektedir. Ama bu değişme ve sarsıntı yıllarının geçişinden sonra, kazanılan rol ve statüler temeli üzerinde yeni bir hiyerarşi doğmakta ve rol ve statüler, bu yeni sistemde yeniden bireylere yüklen-

26) R. Linton: A.g.y., s: 344.

27) Freedman-Hawley-Landecker-Lenski-Miner: A.g.y., s: 207.

28) Merrill-Eldredge: A.g.y., s: 157.

29) Merrill-Eldredge: A.g.y., s: 158.

meye başlamaktadır. Gerçekten Birleşik Devletlerde de durum bundan farklı olmamıştır. Endüstriyel gelişme hızı azaldıkça kazanılan statülerin önemi de azalmış, servet sahipleri işhayatı ve endüstride oğulları ve yeğenlerine olanaklar sağlamışlardır. Böylece verilen statüler gittikçe çoğalmış, toplum duruklaşmıştır<sup>30</sup>.

Bu bakımdan, bugüne kadar varolan sürekli ve dengeli toplumlarda, tam anlamıyla ve gerçek anlamda kazanılan rol ve statülere rastlamak olanağı yoktur. Aktarılan rol ve statülerden söz ederken belirtildiği gibi, bütün toplumlarda birey, rol ve statü edinmede, üyesi olduğu aile veya sosyal grubun belli ölçüde etkisi altındadır. Bununla birlikte en kapalı ve statik toplumlarda bile, bireylerin rol ve statülerine kendi yetenekleriyle hiç olmazsa bir katkıda bulunabildikleri düşünülebilir. Bu anlamda hiç bir rol ve statünün, ne kesin ve mutlak anlamda aktarıldığı ne de aynı kesinlikle kazanıldığı ileri sürülebilir.

#### **Katman (Stratum) Katmanlaşma (Stratification) :**

Anlamlarını açıklamaya ve tanımlamaya çalıştığımız rol ve statü terimleri, genel olarak "katman" ve "katmanlaşma", özel olarak da "sınıf" ve "kast" terimlerini tanımlama olanağı sağlamaktadır.

Rol ve konumun, daha önce, bir toplumda işbölümü gereği bir bireyden beklenen davranış örneği olduğu belirtilmiş, statünün de bir konuma fonksiyonel önem yönünden yüklenen değer niteliği taşıdığı gösterilmiştir. İşte "katman", benzer veya aynı rol ve statüleri paylaşan bireylerin meydana getirdiği hiyerarşik gruplar şeklinde nitelenebilir.

Bu anlamda bir topluluğun yukarıda sözü geçen çeşitli rol ve statülerin bireylerce paylaşılmasıyla ayrıldığı gruplara "katman adı verilebilir.

O halde katmanlaşma, bir topluluğun katmanlara ayrılma olgusunun genel terimi olarak ya da bir başka deyimle, bir topluluğun işbölümü gereği benzer veya aynı rolleri ve bunlara bağlı statüleri paylaşan bireylerin meydana getirdiği hiyerarşik gruplara bölünmesi olarak tanımlanabilir. Yine, başka türlü dendiğinde, "birey veya grupların az çok sürekli bir statü hiyerarşisi içinde mertebelenme sürecine katmanlaşma adı verilir"<sup>31</sup>.

30) Merrill-Eldredge: A.g.y., s: 159.

31) Ogburn - Nimkoff: A.g.y., s: 117.

Bu anlamda katmanlaşma evrensel bir olgudur ve her toplum belli bir ölçüde katmanlaşmıştır. Sorokin'e göre,, herhangi bir örgütlenmiş sosyal grup, her zaman katmanlaşmış bir sosyal yapıdır. Katmanlaşmamış olan ve içinde bütün üyelerin eşit olduğu, düzenli bir sosyal grup olmamıştır. Üyeleri gerçekten eşit olan katmanlaşmamış toplum, insanlık tarihinde hiç bir zaman gerçekleştirilmemiş olan bir düştür. Katmanlaşma biçim ve oran yönünden değişir, ama az çok sürekli ve örgütlenmiş bir grup söz konusu olduğunda, değişmez bir olgudur.

Bu, yalnız insan toplumlarında değil, bitki ve hayvan topluluklarında bile böyledir<sup>32</sup>.

#### **Bitki ve Hayvan Toplulukları :**

Gerçekten, katmanlaşma hiç de insan topluluklarına özgü bir olgu değildir<sup>33</sup>. İnsan sosyolojisinin görüşü bitki ve hayvan topluluklarına uygulanabildiğinde, burada da sosyal katmanlaşmanın varlığından söz edilebilir. Bitki topluluklarında, farklı sosyal katmanlara, asalaklık ve sömürme olgularına, baskı ve egemenliğe, (tüketilen toprak bileşim ögesi, nem, güneş ışığı ve hava miktarı gibi) farklı ekonomik yaşama standartlarına rastlanır. Bu olguların, insan toplumlarındaki sosyal katmanlaşma olgularına yalnız kabaca benzediği şüphesizdir. Bununla birlikte, bunlar, bitki topluluğunun konumları eşit ve ilişkileri özdeş olan "eşit birimler" den meydana gelmediğini açıkça göstermektedir.

Daha sağlam nedenlere dayanılarak, aynı şeyler hayvan toplulukları için de söylenebilir. Bu topluluklarda sosyal katmanlaşma, örneğin arılar, karıncalar ve diğer böcekler topluluğunda farklı ve kesinlikle bölünmüş katmanların varlığında ortaya çıkar<sup>34</sup>.

Gerçekten içgüdü toplumlarında, örneğin arılarda olduğu gibi işçi arılar, arı beyleri, kraliçe arılar türünden fonksiyonlara göre katı bir katmanlaşmaya rastlanmaktadır. Bu türlü topluluklarda, farklı katmanların ancak biyolojik bakımdan kendilerine yüklenen fonksiyonu yerine getirecek biçimde uzmanlaşmış olmaları olanaklıdır<sup>35</sup>.

Öte yandan, araştırma ve gözlemler, özellikle tavuklarda bir statü ayrılığı, bağlılık ve egemenlik ilişkisinin doğduğunu ortaya koymuştur.

32) P. Sorokin: Social Mobility, s: 12-13.

33) Lundberg - Schrag - Larsen: A.g.y., s: 277.

34) P. Sorokin: A.g.y., s: 13.

35) Lundberg - Schrag - Larsen:A.g.y., s: 277.

Örneğin tavuklar arasında, gruplaştıkları sırada kesin bir "gagalama düzeni" nin kurulduğu görülmüştür<sup>36</sup>.

Yine hayvan topluluklarındaki katmanlaşma olgusu, sürü halinde yaşayan memeli hayvanlar arasındaki liderlerin varlığında kendini göstermektedir<sup>37</sup>.

Gerçekten bir mertebeler, uyrukluk ve egemenlik hiyerarşisi primatlar arasında da gözlenebilmektedir. Daha güçlü erkek baboon'lar güçsüz erkeklerin saldırısından korudukları haremle kurmaktadırlar. Bu türlü liderlikler, erkekler arasında daha önceki çatışmalarda belirlenir<sup>38</sup>.

Kıyası, katmanlaşmamış bir grup olarak nitelenebilecek bir hayvan topluluğuna rastlamak olanaksızdır.

#### İlkel İnsan Toplulukları :

Belki, toplum üyelerinin yalın bir hayat yaşadıkları, hiç bir sürekli sosyal hayat ve karşılıklı ilişkinin bulunmadığı, bu yüzden sözcüğün tam anlamıyla bir sosyal örgütün olmadığı durumlar bir yana, örgütlenme başlar başlamaz, ilkel sosyal gruplar katmanlaşma özelliği gösterirler. Bu, çeşitli biçimlerde ortaya çıkar. Bir kez, katmanlaşma tümüyle farklı ayrıcalık ve görevleri olan cins ve yaş gruplarında kendini gösterir.

İkinci olarak katmanlaşma, toplum içi ve toplumlar arası işbölümünde ortaya çıkar<sup>39</sup>.

Gerçekten genellikle önceden de belirtildiği gibi, en ilkel toplumlarda yaş ve cins ayrılığıyla ilkel işbölümü arasında yakın bir ilişki görülmüştür. J. Baby'e göre, bu topluluklarda yaşa ve cinsine göre bir temel işbölümü vardır. Erkeğe av işleri, kadına yiyecek hazırlama ve yumru kök tarımı yapma görevi yükleyen bu işbölümü başlangıçta "uterin (anasoylu)" olan ve kadına geniş bir rol tanıyan toplulukların, erkeğin av araçları yanı sıra, hayvanların evcilleştirilmesiyle evcil hayvan denilen yeni araçların da sahibi durumuna geçmesiyle baba hukukuna dayanan topluluklara dönüşmesi, erkeğin üstünlüğüne ve topluluğun cins açısından katmanlaşmasına yol açmıştır<sup>40</sup>.

36) Ogburn - Nimkoff: A.g.y., s: 118.

37) P. Sorokin: A.g.y., s: 13.

38) Ogburn - Nimkoff: A.g.y., s: 119.

39) P. Sorokin: A.g.y., s: 13.

40) J. Baby Kapitalist Ekonominin Tenkidi, s 14-16.

Gerçekten, Engels'in belirttiği gibi, o zamanların ailesindeki işbölümüne göre, erkeğin görevi besin ve besin elde etmeğe yarayan araçları sağlamaktır. Bunun sonucu olarak bu araçların sahibi sayılmıştır. Hayvanların evcilleştirilmesinden sonra erkek, bu yeni besin kaynağının da sahibi durumuna gelmiştir. Aynı topluluğun kurallarına göre erkeğin çocukları, annelerinin gen'ine ait olduklarından, onun mirasından yararlanmamışlardır. Zamanla bu yeni servet arttıkça, bir yandan erkeğe aile içinde kadınıkinden daha üstün bir konum sağlamış, öte yandan erkekte, çocuklarının yararına olarak bu avantajdan, kurulu "veraset" düzenini yıkmak üzere yararlanma düşüncesi doğurmuştur. Bu düzenin yıkılması için gelecekte, bir erkek üyenin çocuklarının "gen" içinde kalmasına karar vermek yeterli olmuştur. Böylece anaya bağlı miras hukuku yıkılarak yerine babaya bağlı miras hukuku geçmiş, anaya bağlı hukukun yıkılması da dışı cinsinin tarihsel büyük yenilgisi olmuştur<sup>41</sup>.

Bundan başka, ilkelerde, ayrıcalı ve etkili kabile liderleri grubunun ve nüfuzlu şefin varlığı da bir katmanlaşma özelliği gösterir<sup>42</sup>.

İlkel topluluklarda katmanlaşmanın fiziksel üstünlük ve cesaret ayırımıyla başladığı ve bir grup hayatının, bir sosyal örgütün gerektirdiği liderlikle kurumlaştığı düşünülebilir. Buna benzer bir duruma, F. M. Thrasher'in "The Gang" adlı yapıtında tanıtladığı çocuk çetelerinde rastlanmaktadır. Burada, şefin bütün arkadaşlarını dövebilen ve cesaret gerektiren serüvenlerde ötekilerden üstün olan bir çocuk olması olanaklıdır<sup>43</sup>.

Yine ilkel topluluklarda bir katmanlaşma özelliği de kendisini, farklı ekonomik standartların ve genel olarak ekonomik eşitsizliğin varlığıyla ortaya koyar. Sorokin'e göre, ilkel toplulukların ticaret ve özel mülkiyete, ekonomik eşitsizlik ve şans aktarımına yer vermeyen komünist toplumlar olduğu yolundaki geleneksel görüş doğru olmaktan çok uzaktır. İlkel ekonomi (K. Bücher'in düşündüğü gibi) ne bir besin arayan yalın bireyler ekonomisidir, ne de kolektif üretim veya komünizm ekonomisidir. Gerçekte burada, karşılıklı bağımlı ve ekonomik yönden aktif bireylerden meydana gelen bir ekonomik grup söz konusudur. Bu grup aynı zamanda, birbiriyle ticaret ve takas yapan küçük birimlerden meydana gelir. Bazı oymaklarda ekonomik farklılaşmanın belirsizliği ve karşılıklı yar-

41) F. Engels: L'Origine de la Famille de la Propriété privée et de l'Etat s: 60-64.

42) P. Sorokin: A.g.y., s: 13.

43) Ogburn - Nimkoff: A.g.y., s: 119.

dım âdetlerinin komünizme yaklaşması, sadece grubun genel yoksulluğundan ötürüdür<sup>44</sup>.

İlkel dönemde komünist bir üretim biçiminin bulunup bulunmadığı kesin belgelerle kanıtlanabilecek bir sorun değildir. Bununla birlikte, eldeki verilerin ışığı altında, hiç olmazsa, cins ve yaşa göre belirlenmiş bir işbölümünün yapısında gizli, eşit olmayan ekonomik dağılıma dayanan bir katmanlaşmanın varlığından söz edilebilir.

#### **Daha Gelişmiş Toplum veya Gruplar :**

En ilkel gruplar arasında bile katmanlaşmamış bir topluluk bulunmadığına göre, bunu, daha gelişmiş, geniş ve karmaşık toplumlarda bulmaya çalışmak yersiz olur. Katmanlaşma biçim ve oranca değişmekle birlikte, özce her yerde ve her dönemde varolagelmiştir. Bütün tarımcı ve özellikle endüstriyel toplumlarda sosyal katmanlaşmanın varlığı su götürmez. Modern demokrasiler bu kuralın dışında kalmaz. Anayasalarında “bütün insanlar eşittir” demekle birlikte, bundan, adı geçen toplumlarda katmanlaşmanın bulunmadığı sonucunu çıkaracak olanlar yalnız safça insanlardır. Bu alanda, Henry Ford’dan bir dilenciye, Birleşik Devletler Başkanından bir polise, bir ustadan en bağımlı işçiye, bir Üniversite Rektöründen bir kapıcıya, bir Ph. D’den bir B.A.’a kadar, bir “önder otorite”den bir sıradan insana, bir başkomutandan bir ere, bir anonim şirket yönetim kurulu başkanından bir sıradan emekçiye, bir gazete başyazarından basit bir muhabire dek derecelenmeleri saymak yeter. En iyi demokrasilerin bile demokratik olmayan toplumlardan çok az farklı bir sosyal katmanlaşma içinde bulunduğunu görmek için, bu çeşitli mertebe ve derecelenmeleri saymak elverir.

Bu açık olgular üzerinde daha çok durmanın gereği yoktur. Yalnız geniş sosyal yapılar değil, ne türden olursa olsun bir sosyal grup, örgütlenir örgütlenmez, kaçınılmaz olarak belli bir ölçüde katmanlaşır.

Aile, kilise, tarikat, politik parti, hizip, iş örgütü, haydutlar çetesi, sendika, bilimsel dernek, kısası herhangi bir örgütlenmiş grup, sürekliliği ve örgütlenmesi için katmanlaşmak zorundadır. Ateşli eşitlik yandaşları grubunun örgütü, katmanlaşmamış bir grup kurma kalkışmalarının tümünün başarısızlığı, örgütlenmiş bir sosyal grupta katmanlaşmanın kaçınılmazlığını gösterir.

44) P. Sorokin: A.g.y., s: 14.

Sosyal feodalizmin kökünü kazmak üzere yapılan çeşitli kalkışımlar, olsa olsa, eşitsizliklerden bazılarını gidermede ve özel katmanlaşma biçimlerini değiştirmede başarılı olmuştur. Bu kalkışımlar, doğrudan doğruya katmanlaşmayı ortadan kaldırmayı hiç bir zaman başaramamıştır. Ve, bütün bu kalkışımların başarısızlığa uğramaları katmanlaşmanın doğal niteliğine kanıttır. Hıristiyanlık, tarihine, eşit bir toplum yaratma kalkışımla girmiş, ama hemen, özellikle İ.S. 313'den sonra karmaşık bir hiyerarşiye varmış, mutlak yetkili bir papayla başlayan ve yasa dışı, aykırı inançlılar mertebesiyle sona eren, çok sayıda mertebe ve ünü olan büyük bir piramidin yaratılmasıyla son bulmuştur.

Her ülkenin tarihinde en ateşli eşitlik yandaşlarının kaderi hep aynı kalmıştır. Bugünkü demokrasiler ve sosyalist, komünist, sendikalist ve diğer örgütler "eşitlik" sloganlarına rağmen bu kuralın dışına çıkmazlar.

Hiç olmazsa en uzman araştırmacılar, bütün bu gruplarda katmanlaşma ve oligarşinin büyük çapta geliştiği konusunda birleşmişlerdir<sup>45</sup>.

Gerçekten, katmanlaşmaya, sosyal sınıfları engelleyen bir ideolojiye sahip toplumlarda bile rastlanmaktadır. Örneğin yeni İsrail devletinde, çiftliklerin küçük bir azınlığını meydana getirmekle birlikte, bazı kolektif çiftlik yerleşmeleri vardır. Bu kibbutz sisteminde toprak, çiftlik donatımı, konutlar ve donatımlarının sahibi bir bütün olarak gruptur ve bunlara ücret ödemez. Besin, giyim ve korunma, az bir parayla birlikte Kibbutz sistemi tarafından sağlanır. Bu yüzden, zenginlikçe hiç bir ayırım ve bir ekonomik sınıf söz konusu değildir. Bununla birlikte iki grup avantajlı durumdadır. Bunlar, yöneticilerle eskilerdir. Hem yönetici hem de öncü olan biri, iki kat avantajlıdır. Bu avantajlar paraca değil, prestij, iktidar v.b. yönündendir. Yöneticiler, grubu dışarda temsil etme fırsatını ellerinde bulundurdıklarından, yerleşmeyi terketmekte serbesttirler. Bunlar aynı zamanda kolektif çiftliğin diğer üyelerini etkileyen kararlar da alabilirler. Yine de bunlar, bir komite üyesi olarak, örneğin her üyenin harcamak üzere ne kadar para alacağını belirlerler.

Buna benzer bir örnek, federal hükümet tarafından kurulmuş bir plânlı banliyö olan Greenbelt (Maryland) dir. Plânda, benzer ekonomik kaynakları olan aileleri birlikte oturacak birimler olarak seçmek ve ekonomik hizmetleri kooperatif şeklinde örgütlemekle katmanlaşmayı azaltmak çabası yer almıştır.

Kasabanın plânlı kuruluşu statü ayrımlarının ortaya çıkmasını engelleyecek nitelikteyken, dört yılda, en üstte federal hükümet tarafından

45) P. Sorokin: A.g.y., s: 14-16.

kasabayı denetlemek üzere seçilmiş memurlar, en altta kasabının işçileri ve bir grup yahudiden meydana gelen kesin bir statü yapısı gelişmiştir<sup>46</sup>.

Bu örnekler, işbölümü gereği rollerin farklılaşmasının hemen bir katmanlaşmaya yol açtığını göstermektedir. Gerçekten, değişik toplumlardan derlenmiş belgeler gözden geçirildiğinde, rollerin farklılaşmasıyla bir katmanlaşma sisteminin gelişmesi arasında olumlu bir bağıntının bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Hepsinde küçük ve dar çerçeveli rol farklılaşması bulunan, Eskimolar, Avustralya yerlileri, Bushman'lar, Mongol ve Semitik atlı göçebeler gibi toplumlarda, katmanlaşma sistemi pek de farklılaşmamıştır. Bununla birlikte, bütün ilkel toplumlar bu kadar basit yapıya değildir. Örneğin sekiz ayrı Afrika toplumunda, yakın zamanda yapılan incelemelerde<sup>47</sup> ilkel toplumlar arasında bile çeşitlilikler olduğu açıkça ortaya çıkmıştır. Bu, çağdaş Afrika toplumlarından beşinde, Zulu, Ngwato, Bemba, Banyankole ve Kede'de hükümet, yönetsel kuruluşlar ve adli kurumlarda göze çarpar bir rol farklılaşması vardır. Bu farklılaşmış yapıya karşılık olarak, kesinlikle farklılaşmış bir prestij, zenginlik otorite ve iktidar katmanlaşmasına rastlanmaktadır.

Aynı İngiliz antropologları tarafından incelenmiş olan diğer üç Afrika toplumunda — Nuer, Tallensi ve Logoli — küçük bir rol farklılaşması ve buna karşılık olarak küçük çapta bir sosyal mertebeye ayırımı gözlenmiştir. Antik Mısır, Klâsik Çin, İbraniler, Hindular, Antik Yunan ve Roma gibi geniş, ileri ve yüksek dereceden farklılaşmış toplumlardaysa büyük ölçüde gelişmiş sosyal katmanlaşma sistemleri ortaya çıkmaktadır.

Çağdaş endüstriyel toplumlarsa öylesine geniş çapta farklılaşmışlardır ki, değer sistemi ve ideolojik inanç farkları gibi ayrımları bir yana, hepsinde ayrıntılı katmanlaşma sistemlerine rastlanmaktadır. Örneğin karşıt bir ideolojiye rağmen, Sovyet Rusya, farklılaşmış bir katmanlaşma sisteminin karşılık olduğu geniş ölçüde farklılaşmış bir endüstriyel toplumdur<sup>48</sup>.

#### **Sınıf ve Kast Katmanlaşması :**

Fonksiyonel kaçınılmazlık ve evrenselliği gösterildikten sonra, katmanlaşmanın iki ayrı türü ele alınarak temellendirilebilir.

46) Ogburn - Nimkoff: A.g.y., s: 118.

47) Meyer Fortes - E. E. Evans - Pritchard: "African Political Systems" Bernard Barber: A.g.y., s: 14.

48) B. Barber: A.g.y., s: 14-15.

Yukarda katmanlaşmanın, bir toplumun benzer veya aynı rol ve statüleri paylaşan bireylerden meydana gelen hiyerarşik gruplara ayrılması olduğu belirtilmiştir. Bu anlamda toplumlar gerek verilen gerekse kazanılan rol ve statüler yönünden katmanlaşmışlardır. Öte yandan, rol ve statü yüklemesi temeli olarak kullanılan çeşitli ölçütler de, belli rol ve statülerin, belli bir bireyler grubu tarafından tekelleştirilmesine yol açtığından aynı zamanda birer katmanlaşma ölçütüdürler.

Gerçekten topluluklar sosyal yönden çeşitli biçimlerde katmanlaşmıştır. Cins ayrımı, her zaman ana sosyolojik önemi olan bir ayrımdır. Yaş gruplaşmalarıysa, çoğunluk ilkel topluluklarda olduğu gibi topluluğun iç yapısının egemen bir özelliğidir. Ama gelişmiş toplumlarda temel sosyal katmanlaşma türü, sınıf ve kast katmanlaşmasıdır<sup>49</sup>.

Gerçekten katmanlaşmanın, iki ayrı doğrultuda ve farklı iki kaynaktan geliştiği görülmektedir<sup>50</sup>. Bu iki doğrultu,

- a — Sosyal Katmanlaşma (Sınıf Katmanlaşması),
- b — Etnik Katmanlaşma (Kast Katmanlaşması) dır.

Sınıf katmanlaşmasıyla kast katmanlaşmasının ortak yönü, her ikisinin de genel olarak aynı türden rol ve statüleri paylaşan bireylerin meydana getirdiği hiyerarşik gruplar düzeni olmasıdır. Gerçekten sınıf ve kast katmanlaşmasının temeli olan ortak rol ve statüler, bireylere yaş ve cins ayrımına dayanmadan “verilen” rol ve statülerdir. Başka bir deyimle, bireylere, yaş ve cins ayrımı yapılmadan ve doğuştan yeteneklerine bakmaksızın aktarılan rol ve statüler, sınıf ve kast sisteminin ortak temelidir.

Öte yandan, sınıf ve kast katmanlaşmasını iki ayrı sosyal katmanlaşma olarak temellendiren, bu rol ve statülerin iki ayrı kaynaktan doğmuş olması ve iki ayrı doğrultuda gelişmesidir. Rol ve statülerin, cins ve yaş ayrımı yapılmaksızın aynı etnik topluluk içindeki gruplaşmalar temeli üzerinde verilmesi sınıf, fonksiyonel bir bütün meydana getiren farklı etnik grupların, yine cins ve yaş ayrımı gözetilmeksizin bir rol ve statü aktarımına temeli olarak kullanılması kast olarak belirlenebilir.

Başka türlü dendiğinde, sınıflaşma, bir topluluğun, benzer veya aynı “verilen rol ve statüleri” bir ve aynı etnik yapıda, cins ve yaş ayrımı olmadan paylaşan bireylerin meydana getirdiği hiyerarşik gruplara ayrılmasıdır. Veya bir “sınıf”, belli bir toplumda, hiyerarşik bir derecelenme

49) Maciver - Page: A.g.y., s: 348.

50) Merrill - Eldredge : A.g.y., s: 253.

içinde ortak bir konum ve statüyü elinde bulunduran her iki cinsten ve her yaştan bireylerin meydana getirdiği geniş ve oldukça sürekli bir grup olarak tanımlanabilir<sup>51</sup>. Sınıflaşma, kendisini meydana getiren öğelerle tam olarak tanımlandıkta, bir topluluğun, benzer veya aynı “verilen rol ve statüler” in aynı etnik kökten üyelerce, cins ve yaş ayrımı olmadan paylaşılmasıyla meydana gelen hiyerarşik gruplara bölünmesidir.

Kastlaşmaysa, bir topluluğun, benzer veya aynı “verilen rol ve statüleri”, cins ve yaş ayrımı yapılmadan, farklı etnik temeller üzerinde paylaşan bireylerin meydana getirdiği hiyerarşik gruplara ayrılması olarak tanımlanabilir. Veya bir “kast”, bir toplumda hiyerarşik bir derecelenme içinde, farklı etnik karakteristiklere dayanan ortak bir konum ve statüye sahip her iki cinsten ve her yaştan bireylerin meydana getirdiği geniş ve oldukça sürekli bir gruptur. Yine başka bir deyimle kastlaşma, bir topluluğun, benzer veya aynı “verilen rol ve statüler” in, farklı etnik kökten bireylerce, cins ve yaş ayrımına bakılmadan paylaşılması sonunda hiyerarşik olarak gruplaşmasıdır.

Bu temellendirmeye göre, birer katmanlaşma olarak sınıflaşmayla kastlaşma arasındaki temel oluşsal ayrım, ilkinin aynı etnik bütünü gruplara ayrılması, ikincisininse farklı etnik grupların bir bütün meydana getirmesiyle doğmuş olmasındadır.

Sınıf ve kast'ı, ayrı kaynaklardan gelişmekle birlikte, aynı türden rol ve statüleri paylaşan bireyler kümesi olmaları bakımından ortak nitelikler taşıyan gruplar olarak ele almak olanaklıdır. Gerçekten her ikisi de bireylere soyaçekim temeli üzerinde verilen belli rol ve statülerin taşıyıcısı olan gruplardır. Bu bakımdan kast, sınıfın özel bir türü olarak ele alınabilir. Bununla birlikte, ayrı oluş kaynağına bağlı rol ve statülere dayanmış olmaları, sınıfla kast'ın, verilen rol ve statülerin ana karakteri yönünden ayrı doğrultuda gelişmelerine yol açmıştır.

Sosyal rol ve statülerin bireylere doğar doğmaz, bir daha değişmeyecek şekilde verilmesi, sosyal sınıfa bir kast karakteri kazandırır. Veya rol ve statülerin bir “değişmezlik”<sup>52</sup> niteliğini taşıması, kastı sınıftan ayıran bir özelliktir. Bu bakımdan bir kast, mertebelerin daha kesinlikle soyaçekimsel olduğu, daha sürekli temellere dayandığı katı bir sosyal yapıda belirlenmiş bir sınıf olarak ele alınabilir<sup>53</sup>. Sınıf ve kast, sosyal rol ve

51) Merrill - Eldredge: A.g.y., s: 250.

52) Maciver - Page: A.g.y., s: 356.

53) Merrill - Eldredge: A.g.y., s: 250.

statülerin doğuştan bireylere yüklenmesi veya soyçekimsel olarak aktarılması bakımından ortak bir karakter taşımaktadır. Bununla birlikte, verilen rol ve statülerin değişmezlik özelliği taşıdığı durumlar kastlaşma, kişisel yetenek ve yetişmeyle değiştirilebildiği durumlar sınıflaşma olarak tanımlanabilir. Gerçekten, aynı sınıfın üyeleri, statülerini ana babalarından doğuştan almakta, ama sonraki davranışlarıyla bu rol ve statüleri yitirmekte veya değiştirebilmektedir. Öte yandan, aynı kastın üyeleri, aynı şekilde rol ve statülerini doğuştan edinmekte, ama bu rol ve statüler sonraki başarılarla bakılmaksızın sürekli olarak belirli kalmaktadır. Daha teknik bir dille söylemek gerekirse, sosyal katmanlar arasında özel yetenek ve yetişmeye dayanan düzey akıcılığın bulunmadığı, hiç olmazsa en düşük dereceye indiği toplumlar kastlaşma, bu akıcılığın güç de olsa olanaklı olduğu toplumlar sınıflaşma karakteri gösterir.

Bu duruma göre, sınıflaşma ve kastlaşmayı, verilen rol ve statüler yerine, kazanılan rol ve statüler açısından da tanımlamak olanaklıdır. Verilen rol ve statülerden söz ederken de belirtildiği gibi, sözcüğün tam anlamıyla mutlak olarak bireylere rol ve statüleri yükleyen, kazanılan rol ve statülere yer vermeyen bir gerçek sosyal sisteme rastlanmamıştır. Bu bakımdan, özel nitelikler gerektiren ve bireylere doğuştan yüklenmeyen rol ve statüler, kast sisteminde en düşük ölçüdedir. Yani bir kast sistemi, kazanılan rol ve statüleri en düşük ölçüde taşıyan bir sistemdir. Sınıf sistemiye, hiç olmazsa belli ölçülerde, kazanılan rol ve statülere yer veren bir sistemdir. Bu bakımdan sınıflaşmayla kastlaşma arasında bir derece ayrımı söz konusudur.

Yine kazanılan rol ve statülerin temellendirilmesinde belirtildiği gibi, rol ve statülerin, gerçek anlamda ve mutlak olarak bireylerin özel yetenek ve yetişmeleriyle kazanıldığı aktüel toplumlardan söz etmek olanaksızdır. Bu duruma göre, rol ve statülerin bireyler tarafından edinilmesi yönünden, ya da sosyal akışkanlık açısından, katmanlaşmaları iki hipotetik kutbu olan bir ıskala üzerinde derece ayrımına indirgemek olanaklıdır.

Aralarında, gerçek toplumlarda rastlanan sınıf ve kast katmanlaşmasının yer aldığı bu iki kutuptan biri, mutlak anlamda rol ve statülerin verildiği bir sistem veya kapalı kast sistemi olarak belirlenebilir. Ötekiyse, mutlak anlamda rol ve statülerin kazanıldığı bir sistem veya açık sınıf sistemi olarak nitelenebilir. Hipotetik bir karakter taşıyan bu iki sistemin gerçek toplumlarda örneği yoktur.

54) Merrill - Eldredge: A.g.y., s: 250.

Gerçek toplumlarda rastlanan kast ve sınıf sistemleri ise bu hipotetik kutuplar arasında yer almaktadır. Durumu şematik olarak göstermek olanaklıdır :

Mutlak Etnik Katmanlaşma - Kast Sistemi - Sınıf Sistemi - Mutlak Açık Sınıf Katmanlaşması

Gerçekte var olan toplumlar, mutlak kast ve mutlak açık sınıf kutupları arasında, rol ve statülerin edinilmesi yönünden sıralanan toplumlardır. Bu şema, çeşitli kast ve sınıf katmanlaşmaları arasındaki ayırımın, aynı ırkalanın çeşitli noktalarının birbirlerine göre durumları türünden bir derece ayırımına indirgenebileceğini göstermektedir.

## ÖZET

Bir grup üyesi olmak, diğer üyelerin beklediği şekilde davranmak anlamına gelir.

### Sosyal Rol :

Kısaca tanımlandığında, bir sosyal rolün, işbölümü gereği bir grup tarafından beklenen belli bir davranış örneği olduğu söylenebilir.

### Sosyal Konum (Position) :

Gerçekte her konum, bağlı olduğu rollere uygun bir görev ve yetkiler toplamıdır. Bu anlamda her rolün bir konumu vardır.

### Sosyal Statü :

Bir toplumun, fonksiyonel bütünlüğü için üyelerinden belli davranışları beklemesi yetmez, bireylerini sosyal yapısının konumlarına dağıtması ve bu konumların görevlerini yürütmeye itelemesi gerekir.

O halde bir toplumun kaçınılmaz bir şekilde, itki olarak kullandığı bir takım armağanları ve bu armağanları dağıtma sisteminin bulunması zorunludur.

Toplumda, görev ve yetkilerin eşitsizliği bir zorunluluk olduğundan toplumun katmanlaşması zorunludur.

Eşitsizliğin yardımcı olduğu genel fonksiyon kabul edildiğinde, çeşitli konumların mertebesini belirleyen iki faktör ortaya konabilir:

- a) Ayırıcı Fonksiyonel Önem,
- b) Ayırıcı Eleman Azlığı.

Yani, genel olarak a) toplum için en büyük önemi olan, b) en çok yetiştirme ve yetenek gerektiren konumlar en iyi armağanları taşır ve bu yüzden en yüksek mertebeye sahiptir.

Bütün toplumlar üyelerini rollerine göre farklılaştırır ve yine bütün toplumlar bu rolleri farklı olarak değerlendirir.

Bu bakımdan, "statü"yü, bir grup tarafından bir role bağlanan üstünlük ve aşağılık konumu olarak adlandırmak olanaklıdır. Statü, başka bir deyimle, bir hiyerarşi düzeni içinde üstün ve aşağı olarak değerlendirilen sosyal konum şeklinde tanımlanabilir.

Verilen ve Kazanılan Rol ve Statüler :

Rol ve Statüler iki kümede toplanabilir :

- a) Verilen rol ve statüler
- b) Kazanılan rol ve statüler.

Linton'ın deyimiyle, verilen rol ve statüler, bireylere doğuştan fark ve yeteneklerine bakmaksızın yüklenen rol ve statülerdir. Bütün toplumlar da rol ve statü yüklemeye dayanak olarak kullanılan ölçütler, cins, yaş, aile ilişkisi ve "sınıf ve kast" tır.

Kazanılan rol ve statülerse, özel kaliteler gerektiren, bireylere doğuştan yüklenmeyen, çekişme ve bireysel çabayla doldurulmaya açık bırakılan rol ve statülerdir.

Katman (Stratum) ve Katmanlaşma (Stratification) :

Katman, benzer veya aynı rol ve statüleri paylaşan bireylerin meydana getirdiği hiyerarşik gruplar şeklinde tanımlanabilir.

O halde katmanlaşma, bir topluluğun katmanlara ayrılması, başka bir deyimle, bir toplumun işbölümü gereği benzer veya aynı rolleri ve bunlara bağlı statüleri paylaşan bireylerin meydana getirdiği hiyerarşik gruplara bölünmesi olarak tanımlanabilir. Bu anlamda katmanlaşma, evrensel ve kaçınılmaz bir olgudur.

Katmanlaşma biçim ve oran yönünden değişir ama az çok sürekli ve örgütlenmiş bir grup söz konusu olduğunda değişmez bir olgudur. Bu yalnız insan toplumlarında, değil, bitki ve hayvan topluluklarında bile böyledir.

Sınıf ve Kast Katmanlaşması:

Her rol ve statü, toplumun çeşitli katmanlara ayrılmasına yol açtığından sınıf ve kast katmanlaşması, katmanlaşmanın özel türleridir.

Sınıf katmanlaşmasıyla kast katmanlaşmasının ortak yönü, her ikisinin de genel olarak aynı türden rol ve statüleri paylaşan bireylerin

meydana getirdiği hiyerarşik gruplar düzeni olmasıdır. Başka bir deyimle, bireylere, yaş ve cins ayrımı yapılmadan ve doğuştan yeteneklerine bakmaksızın aktarılan rol ve statüler, sınıf ve kast sisteminin ortak temelidir.

Öte yandan, sınıf ve kast katmanlaşmasını iki ayrı sosyal katmanlaşma olarak temellendiren, bu rol ve statülerin iki ayrı kaynaktan doğmuş olmasıdır. Yani, rol ve statülerin cins ve yaş ayrımı yapılmaksızın aynı etnik topluluk içindeki **gruplaşmalar** temeli üzerinde verilmesi sınıf olgusunun, fonksiyonel bir bütün meydana getiren farklı etnik grupların, yine cins ve yaş ayrımı gözetilmeksizin bir rol ve statü aktarma temeli olarak kullanılması kast olgusunun çıkış nedenleri şeklinde belirlenebilir.

Başka türlü dendiğinde, bir sınıf, belli bir toplumda, hiyerarşik bir derecelenme içinde ortak bir konum ve statüyü elinde bulunduran her iki cinsten ve her yaşta bireylerin meydana getirdiği geniş ve oldukça sürekli bir gruptur. Kast ise, bir toplumda hiyerarşik bir derecelenme içinde, farklı etnik karakteristiklere dayanan ortak bir konum ve statüye sahip her iki cinsten ve her yaşta bireylerin meydana getirdiği bir gruptur.

Katmanlaşma, sosyal farklılaşma ve sosyal değerlendirme ürünü olduğundan, değerlendirme ölçütlerini, yani bireylerin değerlendirme temelleri olan farklılaşmış sosyal rolleri araştırmak gerekir.

#### Sosyal Sınıf Ölçütleri:

İşte sınıflaşmaya yol açan ana rol ve statüleri belirlemek üzere bugüne kadar bir çok ölçütler ileri sürülmüştür.

Örneğin Platon, M. Agrippa, Sallustius, Voltaire, D'Aeth, Raynal, Guizot, Infantine, Considérant, Godwin, E. Bernstein ve daha başkaları, sosyal sınıftan, yoksul ve zengin katmanlarını anlamışlardır.

Öte yandan, Saint Simon, Pareto, Mosca gibi düşünürler, sınıf kavramlarını toplumdaki "iktidar" ilişkilerine dayandırmışlardır.

Bir yandan da, Turgot, kısmen A. Bauer, kısmen K. Bücher, G. Schmoller, Taussig gibi yazarlar, mesleki statüyü sosyal sınıfların temeli saymışlardır.

Öte yandan, K. Marx, K. Kautsky ve Weber gibi, üretim ve piyasa konumundaki rolleri sınıfların temeli sayan bir düşünürler kümesi vardır.

Gobineau, De Lapouge, O. Ammon ve başkaları, sınıfların ortaya çıkışını bir sosyo-biolojik olay, doğal eşitsizliğin sonucu olarak görmektedir.

Öte yandan, gruplar arasında içgüdüsel bir düşmanlığın bulunduğu varsayımıyla Gumpłowicz, sosyal katmanlaşma ve eşitsizliği, yenen ve yenilenler ilişkisine geri götürmektedir.

Bütün bu görüşlerin, sosyal sınıf sorununu hem oluşsal hem de aktüel anlamda ele alan ölçüt sunma denemeleri olarak nitelenmesi olanaklıdır.

Oysa yakın bir geçmişte, özellikle Amerika'da, alan incelemeleri ve deneylemeli yöntemlerle sınıf sorununa eğilen araştırmacılar, katmanlaşma sistemini, aktüel ve günlük yönleriyle belirlemek amacıyla, sosyal sınıf konumunun çeşitli davranışsal belirtilerinden göstergeler kurmaya çalışmışlardır. Sosyal bilimcilerin kullanmış oldukları sosyal sınıf göstergeleri üç kümede toplanabilir:

- a) Sözel Değerlendirmeler Göstergesi,
- b) Karşılıklı İlişki Göstergesi,
- c) Sembolik Gösterge.

Bütün bu sosyal sınıf ölçütlerinin, ortak sakınca ve yetersizliklerinin, her toplumda, her çağda ve bir toplumun her aşmasında geçerli sayılmasında aranması gerektiği söylenebilir.

Oysa bir toplumda önemli olan konular bir başka toplumda önemli olmayabilir. Bir sosyal düzende yüksek değerlendirilmiş olan sosyal roller diğerlerinde aşağı düzeyde yer alabilir. Bu yüzden her topluma uygulanabilecek tek maddeli bir ölçüt sunmak olanaksızdır.

Herhangi bir toplumun bütünlüğü için gerekli olan roller şunlardır: a) Dinsel Roller, b) Politik Roller, c) Askeri Roller, d) Ekonomik Roller, e) Mesleki Roller.

Bu sosyal rollerden birinin önceliği, sosyal düzenin fonksiyonel önem ıskalasına göre değişir. Sosyal sınıf sistemleri bu ıskalaya göre biçimlenir. Bu yüzden, her sosyal yapıya uygulanabilecek olan bir ölçütün, belli bir toplumdaki çeşitli rollerin farklı fonksiyonel ağırlıklarına dayanması gerekir.

Bu ilke, her sistemi kapsayacak yeni bir katmanlaşma ölçütü olanağını ortaya koyar.

## A CRITICAL ESSAY ON CRITERIA OF SOCIAL CLASS

### SUMMARY

To be a member of a group is to behave in a manner expected by others.

**Social Role:** Defined concisely, social roles are said to be the patterns of behavior expected by a group.

**Social Position:** Each role has a special position that means the sum total of duties and rights.

**Social Status:** For a functional integration any society must distribute its individuals in the positions of its social structure and induce them to perform the duties of these positions.

Inevitably, then, a society must have some kind of rewards that it can use as inducements and the way of distributing these rewards differently according to positions.

If the duties and rights of different positions in a society must be unequal, then the society must be stratified.

Granting the general function that inequality subserves, the two factors that determine the relative rank of different positions, can be specified:

- a) Differential Functional Importance,
- b) Differential Scarcity of Personnel.

That is, those positions which a) have the great importance for the society and b) require a great training or talent, convey the best reward and hence have the highest rank.

All societies differentiate their members in terms of their roles and, also, evaluate these roles and positions differentially.

The position ascribed to a role by a society in a hierarchical system is called "status", or, in another words, status is a social position evaluated by a group in a rank order.

Ascribed and Achieved Roles and Statuses:

Roles and statuses can be divided into two types:

a) The Ascribed and b) The Achieved.

In Linton's words, ascribed roles and statuses are those which are assigned to individuals without reference to their innate differences or abilities. Those certain things which are chosen and used as points of reference for the ascription of role and status are "sex", "age", "family relationship" and "class and caste".

Achieved roles and statuses are those requiring special qualities and which are not assigned to individuals from birth.

Stratum and Stratification:

Stratum may be defined as hierarchical groups composed of individuals who participate in the similar or the same roles and statuses.

Stratification, therefore, is a division of society into several strata or into hierarchical groups of individuals who participate in the similar or the same roles and statuses. In this sense, stratification is a universal and inevitable phenomenon.

Indeed, the essence of stratification is permanent, as far as any durable and organized social group is concerned. This is true not only for human society, but even plant and animal communities.

Class and Caste Stratification:

Since all the roles and statuses give rise to stratification of a society into several groups, Class and Caste Stratifications are special kinds of stratification.

The similarity between class and caste stratification is that both are the divisions of a society into hierarchical groups of individuals who participate in the same kinds of roles and statuses, the ascribed. Strictly speaking, the common base of class and caste stratification is ascription of roles and statuses without reference to their innate abilities and their differences in sex and age.

The distinction between class and caste stratification is that the ascribed roles and statuses have two different sources. The source of class stratification can be said to be the ascription of roles and statuses to individuals on the basis of groupings in a same ethnic community, and that of the caste stratification is to use as a base of ascription the different ethnic groups that serve to integrate the society. In other words, class may be defined as a large and more or less permanent group of individuals of both sex and all ages, who play similar ascribed roles and occupy a common position in a hierarchical rank order within a given society. Caste, on the other hand, is a large and comparatively permanent group of persons of both sex and all ages who play the same part and occupy a common rank based on different ethnic characteristics in a hierarchical gradation in a given society.

Since the stratification is a hierarchical ranking of evaluated roles and positions, the criteria used for evaluation of different roles and positions in a social system must be specified.

#### Criteria of Social Class:

For example, Plato, Agrippa, Sallutius, Voltaire, D'Aeth, Raynal, Guizot, Enfantine, Considérant, Godwin, E. Bernstein and many others, have understood by Social Classes the strata of the poor and the rich.

Saint Simon, Pareto, Mosca and others have reduced the class stratification to political one.

Turgot, partly A. Bauer, partly K. Bücher, Schomoller, Taussig and many others have considered the occupational roles and positions as the basis of classes.

Marx, K. Kautsky and Weber have taken specially economic roles in production or market situation as a determinant to specify the social class of individuals.

Gobineau, De Lapouge, O. Ammon and others, have tended to see the formation of classes as a socio-biological fact and as a result of natural inequality and innate differences of humanbeing.

Gumplowicz, on the other hand, had reduced the origin of social stratification and inequality to differences between the conquerers and the conquered.

All these views are said to be offerings of criteria by taking the problem of social class both in actual and genetic sense.

But, recently and especially in the United States, social scientists dealing with the problem by field research and experimental methods, have tried to interest in actual or daily aspects of stratificational system and to construct useful indicators from many different behavioral manifestations of social class.

Three different kinds of social class indicator have been used by social scientists:

- a) The first indicator is verbal evaluation,
- b) The second indicator is an interactional one,
- c) The third indicator is a symbolic one.

That each was considered to be valid in all societies or ages or in various periods of the same society is a general limitation of all these criteria. But degree of importance of social positions varies, and social roles, highly evaluated in any social order may be at a lower level in others.

It is impossible, therefore, to give a universal criterion applicable to every society.

Social roles, necessary for the integration of any society are the following:

- a) Religious Roles, b) Political Roles, c) Military Roles, d) Economic Roles, and e) Occupational Roles.

The priority of one of these social roles varies according to scale of functional importance of a social system.

The criterion that has an ability to apply to all social structures, therefore, must be based on functional weights of various roles in a given one.

This principle shows a possibility of a new stratificational criterion which involves all social systems.

---